

Janka Istenič

ZAPISI V VENETSKI PISAVI NA KOROŠKEM IN V SLOVENIJI*

1. UVOD

1.1. VENETSKI JEZIK

Venetski* jezik je ustaljen, na zgodovinskih in funkcionalnih motivih temelječ izraz za jezik, ki je izpričan na tistih predrimskih napisih iz Benečije (meje te Benečije se ne ujemajo z mejami današnje pokrajine Benečije), ki so napisani v lokalnih različicah določene etruskoidne pisave (kasneje tudi v latinski pisavi) in kažejo skupno temeljno značilnost, ki ustreza jasni indoevropski strukturi jezika. Tako zapletena definicija venetskega jezika je nujna, ker z venetskega kulturnega področja niso poznani samo venetski napisi, čeprav so le-ti zanj značilni in so lingvistični ustreznik arheološkemu pojmu (Prosdociami 1978 a, 259).¹

Vir za preučevanje venetskega jezika so poleg venetskih napisov še latinski napisi X avgustejske regije, imenovane Venetia et Histria, ki vsebujejo značilne venetske antroponime. Pellegrini (1973, 19—20) navaja, da je poznanih okoli 60 venetskih besed in okoli 300 venetskih antroponimov. Skromno poznavanje venetske slovnice zadostuje, da venetski jezik lahko uvrstimo med indoevropske jezike, natančneje v kentumsko skupino (Prosdociami 1978 a, 328).

Venetski jezik skupaj z germanskim, s keltskim, z oskumbrijskim in z latinskim jezikom sodi med severozahodne indoevropske jezike. Izrazitejša sorodnost z oskumbrijskim in še posebej z latinskim jezikom je posledica razvoja teh jezikov v Italiji, pri čemer je na nastanek italške »koine« verjetno močno vplivala etruščanska kultura (Untermann 1978, 875—878).

1.2. VENETSKI NAPISI: DATACIJA, RAZŠIRJENOST, PISAVA

1.2.1. Datacija

Lejeune (1974, 13) deli venetske napise na: arhajske (okoli 550—475 pr. n. š.), stare (okoli 475—300 pr. n. š.), mlade (okoli 300—150 pr. n. š.), venetsko-latinske (okoli 150—100 pr. n. š.).

Zadnja, to je venetsko-latinska faza, se ujema s prvo fazo romanizacije: eno ali dve generaciji se je ohranil lokalni jezik, ki so ga zapisovali v latinski pisavi, nato pa sledijo le še pravi latinski napisi (l. c.).

Edino najdišče, kjer so zastopane vse faze venetske pisave, je Este (Lejeune 1974, 21). Tu je bil najden tudi najstarejši doslej poznani venetski napis, ki je glede na tipološke značilnosti bronastega kantarosa, na katerem je napisan, datiran v 6. stoletje pr. n. š. (Prosdociami 1978 a, 292).

* Članek je nekoliko prirejen referat, ki je bil izdelan v okviru študija prazgodovinske arheologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Njegov namen je bil zbrati sicer na različnih mestih objavljene zapise v venetski pisavi s področja Slovenije in Koroške ter iz strokovne literature povzeti njihove interpretacije, čeprav se nekatere zdijo slabo utemeljene in negotove. V uvodu sem skušala na kratko predstaviti stanje raziskav na področju venetske pisave in venetskega jezika, pri čemer sem črpala predvsem iz del Lejeune 1974, Pellegrini 1973, Pellegrini-Prosdociami 1967, Prosdociami 1967 in 1978 a ter Untermann 1978.

Iskrelo se zahvaljujem: mentorici asist. dr. Bibi Teržan in knjižničarju Inštituta za arheologijo ZRC SAZU Draganu Božiču za strokovno pomoč, Sonji Čokl, ki je lektorirala besedilo in Sneži Tecco-Hvala, ki je po predlogi izdelala karto 1.

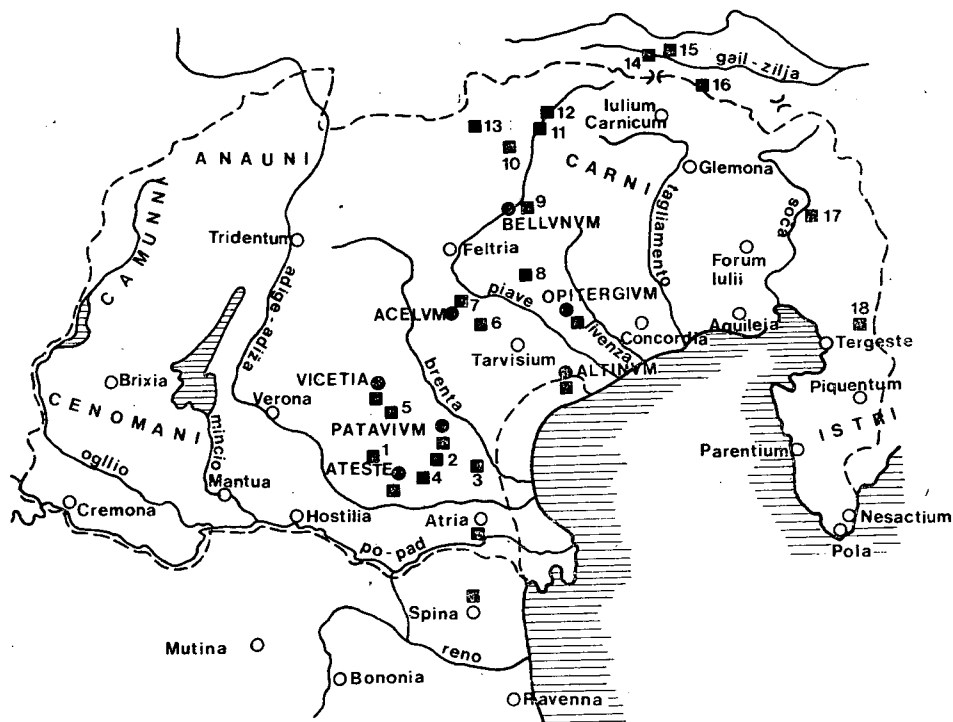
¹ Prosdociami (l. c.) kot vzrok za zapletenost definicije navaja tudi neenako razširjenost venetskih napisov in venetske materialne kulture ter navaja, da arheologija v paleovenetska področja vključuje tudi predele, iz katerih izvirajo izključno retijski napisi (področje Trenta, Bolzana, Verone in obrobno področje Vicenze). Opozoriti je treba, da je v zadnji sintetični obravnavi paleovenetske kulture (Fogolari 1984) pojem te kulture teritorialno ožje omejen in ne vključuje področij, kjer prevladujejo retijski napisi (o. c. 661—663).

1.2.2. Razširjenost (Karta 1 in 2)

Koncentracija venetskih napisov je v Este (antično Ateste, center Venetov) in njeni neposredni okolici, v Padovi in Vicenzi, ob srednjem toku reke Piave, v Trevisu, Oderzu in v Cadore. Robno področje pa predstavljajo Adria na jugu, Gurina in Würmlach na severu, Idrija pri Bači ter Škocjan na vzhodu (Pellegriani 1973, 19).

Vzhodno od Škocjana in Idrije so bili z venetsko pisavo zabeleženi napisi najdeni na Vačah in v Ženjaku, morda tudi v Stari Sušici pri Košani in na Gradišču nad Vintarjcem. Vendar pa jih ne moremo uvrstiti med venetske napise, ker po mnenju jezikoslovcev njihov jezik ni venetski (glej str. 326—331, 325—326).

Lejeune razlikuje dve področji razširjenosti venetskih napisov in ju imenuje Evganejska² Venetija (med Adižo in Brento z Este, Vicenzo in Padovo) in Karnijska Venetija (vse ostalo področje). Na prvem področju je bilo najdeno več napisov, med njimi tudi najstarejši, na drugem pa prevladujejo mladi napisi (Lejeune 1974, 13—14).

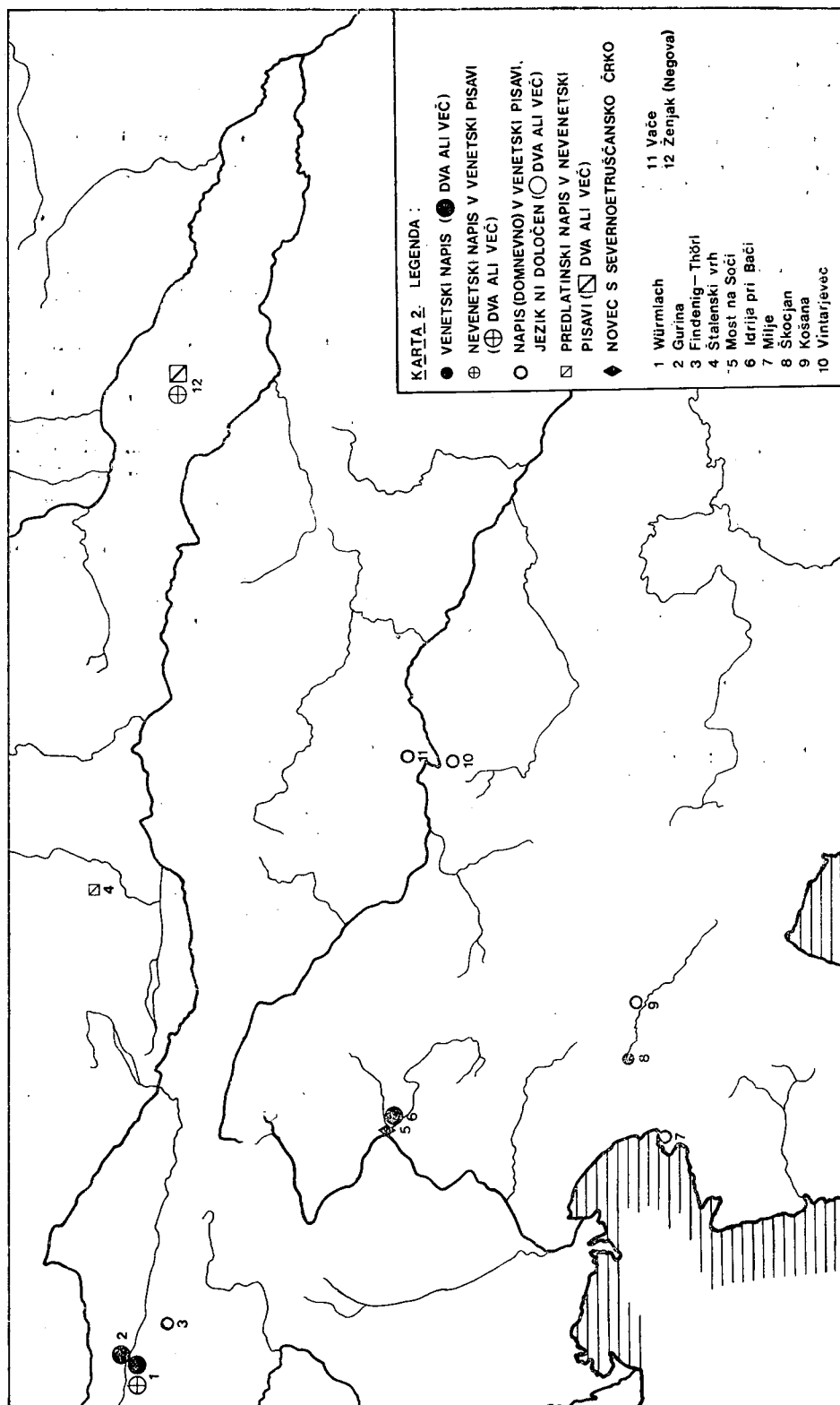

KARTA 1. Venetska mesta in najdišča venetskih napisov; (po: Untermann 1978, 859—860, Abb. 1)

Legenda: ● venetska mesta, ○ ostala mesta, + najdišča venetskih napisov, — — — — — meja X regije.

Najdišča, ki niso imenovana na karti: 1 Lozzo Atestino, 2 Montegrotto, 3 Piove di Sacco, 4 Pernumia, 5 Costozza, 6 Montebelluna, 7 Còvolo, 8 Roganzuolo, 9 Canevò, 10 Valle di Cadore, 11 Làgole di Cadore, 12 Lozzo di Cadore, 13 Monte Pore, 14 Würmlach, 15 Gurina, 16 Findening-Thörl, 17 Idrija pri Bači, 18 Škocjan.

² Euganei je ustaljen izraz za predindoevropske prebivalce Benečije. Ta etnos ni zapustil sledov v toponomastiki tega področja in tudi njegovi arheološki sledovi so vprašljivi. V lokalni tradiciji pa je naletel na odmev, ki so ga zabeležili antični pisani viri (Pellegriani-Prosdoci 1967, 9, op. 11). O Euganeih glej še Untermann 1978, 863.

1.2.3. Pisava³

Poleg venetskih napisov, ki so zapisani v lokalnih različicah venetske pisave, so poznani tudi venetski napisi v latinski pisavi.

Različice venetske pisave se med seboj razlikujejo le po grafičnem izgledu nekaterih črk, ne pa po svojem sistemu. Imajo enako število znakov, ki označujejo (z eno izjemo) v vseh različicah isto fonetično vrednost. Govorimo torej lahko o temeljni enotnosti venetske pisave.

Venetska abeceda izhaja iz etruščanske abecede s konca 6. stol. pr. n. š., črko o pa je že na začetku sprejela iz grške abecede. Skupaj z retijsko in lepontsko abecedo tvori družino severnoetrusčanskih abeced. Ta se je v drugi polovici 1. tisočletja uveljavila v severni Italiji, iz nje pa se je verjetno tudi razvila germanska pisava, to je rune.

Venetska pisava je zelo verjetno nastala v svetiščih, kjer so jo tudi poučevali — tako je ohranila povezavo z nekaterimi kultii. Različice venetske pisave so vezane prav na taka svetišča — pisarske centre. Nekateri med njimi so imeli le lokalni vpliv, npr. svetišči v Padovi in Vicenzi. Norme, ki so jih sprejeli v svetišču Reitije (Reitia) v Este, pa so imele vpliv na širokem področju. Bronasti votivni predmeti, ki so bili najdeni v tem svetišču, simbolizirajo pobožne ploščice (tabula cerata) in pisala (stilus). Z nekaterih od teh ploščic, t. i. abecednih ploščic, nam je poznano zaporedje črk v venetski abecedi.

Za venetsko pisavo je značilno, da ima grafične znake za glasove /b/, /d/ in /g/, ki jih etruščanski jezik ni poznal. Vsi trije glasovi so označeni z etruščanskimi črkami : /b/ = φ, /d/ = z, /g/ = κ. Značilnost venetske pisave so tudi ločila, ki omejujejo črke po točno določenih pravilih glede na njihov položaj.

Fonetično vrednost posameznih črk venetske abecede oziroma njenih različic je bilo mogoče ugotoviti s pomočjo: v latinski pisavi zapisanih venetskih besed (venetsko-latinski teksti), ki imajo dvojnice v venetski pisavi (npr. *ka.n.ta/CAN-TA*⁴); fonetične vrednosti enakih črk v etruščanski (in za o v grški) abecedi s konca 6. stol. pr. n. š.; poznavanja prazgodovinskih indoevropskih besed, ki so se ohranile v venetskem jeziku; ugotavljanja terminov, ki jih je venetski jezik sprejel v zgodovinskem obdobju (npr. *liber.tos* iz lat. *libertus*). Tako ugotovljene fonetične vrednosti posameznih črk so podane v preglednici 1.

a :	Λ ₁ Λ ₂ Λ ₃	n :	Υ
b :	◊ ₁ ◊ ₂	o :	◊ ₁ ◊ ₂ ◊ ₃
k :	κ	p :	Π ₁ Π ₂
d :	κ ₁ κ ₂ τ ₃ κ ₄ κ ₅ ◊ ₆ (latinski)	r :	◊ ₁ ◊ ₂
e :	⌈	s :	ς
f :	⌈ _{1(vh)} ⌈ _{2(vh)} ⌈ _{3(vh)} ⌈ _{4(f)}	ś :	Μ ₁ Π _{2(?)} Υ ₃
g :	Υ ₁ Υ ₂	t :	κ ₁ ◊ ₂ ◊ ₃ τ ₄ (latinski)
h :	⌈ ₁ ⌈ ₂ ⌈ ₃ ⌈ ₄ ⌈ ₅	⊖ (v Este mrtva črka) :	⊖ ⊖
i (latinski samoglasniški i) :	⌈ (⌈ ⌈ ⌈	u :	Λ
y (latinski soglasniški i) :	⌈ _{1(i)} ⌈ _{2(i)} ⌈ _{3(ij)} ⌈ _{4(i)} ⌈ _{5(i)}	v :	⌈ ₁ ⌈ ₂
l :	⌈ ₁ ⌈ ₂	ločila :	⌈ ₁ ⌈ ₂ ⌈ ₃
m :	⌈ ₁ ⌈ ₂		

PREGLEDNICA 1. Fonetične vrednosti venetskih črk (po: Lejeune 1974, zadnja stran / ● i. = i kot drugi element dvoglasnika; dodano glede na Prosdocimi 1976, 212—216 /)

³ Literatura za to podpoglavje: Lejeune 1974, 21—25, preglednica na zadnji strani; Prosdocimi 1978 a, 321—327; Untermann 1978, 866, 868—871.

⁴ Male črke v ležečem tisku predstavljajo venetsko, velike pa latinsko pisavo.

Kot Etruščani so tudi Veneti pisali z desne proti levi. Pri večvrstičnih napisih se je smer pisanja v vsaki vrsti praviloma obrnila. Šele zelo mladi napisi so pisani z leve proti desni.

1.3. VENETI (ETNOS) IN VENETSKI NAPISI

Grški in latinski pisani viri lokalizirajo ime Veneti v **Paflagonijo v Mali Aziji** (Homer v Iliadi in številni kasnejši avtorji, ki se sklicujejo nanj⁵), na **Balkanski polotok** (Herodot), v **Benečijo** (najstarejši zanesljivi vir je Herodot, njemu sledijo Teopomp, Psevdoskilaks, Strabon idr.), **srednjo Evropo** (Tacit, Plinij, Ptolemej) in **Galijo ob Atlantski obali** (Cezar, Strabon, Livij, Ptolemej idr.) (Prosdocimi 1978 a, 267—268).

Iz zapisanega sledi, da pojem Veneti ne predstavlja le Venetov iz Benečije. Zdi se verjetno, da je bil ta pojem najprej sinonim za to, kar sodobna znanost imenuje centralnozahodni Indoevropejci. Kasneje pa Veneti iz Benečije predstavljajo del Indoevropejcev, katerih etnos je prav Veneti. Pojem Veneti se je v tem primeru formiral kot etnos, ker ni imel zgodovinske možnosti, da bi se spremenil in postal poznan pod drugim imenom. Zdi se torej, da ni motivov, da bi izven področja Benečije v pojmu Veneti iskali posebne sorodnosti z jezikom venetskih napisov iz Benečije, razen seveda tistih, ki so med indoevropskimi jeziki običajne (Prosdocimi 1978 a, 268—269; podobno Untermann 1978, 878).

Pojem Venetov iz Benečije je definiran z omembami v antični literaturi, z značilno materialno kulturo (paleovenetska ali estenska kultura, datirana v čas od 8. stol. pr. n. š. do romanizacije), z venetskim jezikom in z osebnimi imeni.

Po Pliniju so bila venetska mesta Ateste, Patavium, Vicetia, Acelum, Bellunum in Opitergium; za Verono in Aquileio izrecno piše, da nista bili venetski. Ptolemej k venetskim mestom prišteva še Altinum in Atrio (Atria). Pripadnost Adrije (Adria, Atria) Venetom zanikajo drugi antični pisani viri in pa materialna kultura, ki kažejo, da je bila nekaj časa grški emporij, nato pa etruščansko in kasneje galsko mesto (Untermann 1978, 856; Fogolari 1984, 667).

Iz antične literature poznana venetska mesta so torej omejena na centralni del področja razširjenosti venetskih napisov in estenske kulture. Celotno področje razširjenosti venetskih napisov in razširjenost venetsko-istrskih osebnih imen pa se (razen na zahodu) zelo dobro ujemata z mejami X. avgustejske regije (Untermann 1978, 861).

2. KOROŠKA

2.1. GURINA

Nad dolino zgornje Zilje, v bližini Dol (Dellach), ležita Zgornja in Spodnja Gurina. Tu so bili slučajno in kasneje tudi med sistematičnimi izkopavanji v osemdesetih letih 19. stoletja najdeni venetski votivni napisi na bronastih ploščicah kvadratne oblike, v enem primeru tudi na loku fibule, in venetski grobni napisi na odlomkih keramike (Lejeune 1974, 303—306, n. 243—251).

Votivni napisi najverjetneje izvirajo iz svetišča, za katerega se domneva, da je bilo na vrhu umetno nasute gomile v Zgornji Gurini. Drobne najdbe kažejo, da je svetišče delovalo od okoli leta 500 pr. n. š. do 2. polovice 4. stol. n. š. (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 609; Meyer 1885, 4—6, Taf. III; Lejeune 1974, 302).

⁵ Na Homerjevo omembo Paflagonijskih Venetov se navezuje tudi mitsko izročilo o izvoru Venetov, t. i. Antenorjeva saga. Kratka vsebina (po Untermann 1978, 862): po uničenju Troje so Veneti pod vodstvom Trojanca Antenorja prišli na Jadran in v njegovem najbolj notranjem kotu našli novo domovino; ustanovili so mesto Patavium, neki drugi kraj pa poimenovali Troia. Antični pisci so oporo za verovanje v maloazijski (trojanski) izvor Venetov videli v tem, da so bili Veneti v Italiji poznani po gojenju konj in da so Diomeda, ki je ljubil konje, častili kot polboga. Homer je namreč zapisal, da so se tudi Paflagonijski Veneti ukvarjali s konji (o. c.).

Mnenja današnjih znanstvenikov o tem, ali je začetek paleovenetske kulture v severni Italiji povezan s dotokom prebivalstva z vzhoda, niso enotna (prim. Untermann 1978, 862—863 z Fogolari 1984, 674).

Broniaste ploščice kot votivni predmeti so poznane tudi iz Este, Vicenze in Lågole. V Gurini je bilo najdeno poleg anepigrafskih votivnih ploščic še 6 ploščic z votivnim napisom (L 243—247 b) in en verjetno votivni napis na fibuli (L 248). Vse votivne ploščice sodijo v obdobje Este IV (okoli 350—175 pr. n. š.). Njihovi napisi imajo odlične primerjave v votivnih napisih iz svetišča v Lågole pri Calalzu, v dolini zgornje Piave. Ozko povezanost teh dveh svetišč kažejo enake oblike črk, pravilno postavljanje ločil (kot pri tisti skupini napisov iz Lågole, ki nadaljujejo estensko tradicijo), predvsem pa enaka votivna formula *per. volterkon. vontar.*, glagol *tolar* v Gurini in *tole.r.* v Lågole ter okrajšava *d(onasto) a(isun)* iz Lågole, ki je v Gurini izpisana (Lejeune 1974, 302—305; Prosdocimi 1978, 315—316). Vzrok ozke sorodnosti napisov iz Gurine in Lågole je lahko trgovska povezava (pot) med njima, ki je vodila — kot kažejo napisi iz Würmlacha (glej dalje) — čez prelaz M. Croce Carnico (nem. Plöcken Pass). Svetišče v Gurini je morda sprejemalo zaobljubne darove (ex voto) tistih, ki so srečno prešli ta prelaz (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 610).

Po mnenju Untermanna (1978, 897) je bila Gurina izpostavljeno oporišče venetskega vpliva.

- L 243⁶ *.a.t.to . dona/ .s.to . / .a.i.su[.]ś.*
 L 244 *[---d]ona[.s.t]o .a.i.su.n. per.v/o.l.te.r.k[o.n. vo.n.tar.]*
 [...donas.] to .a.i.su.s./ [per. vol.t]e./ [r.ko.n. vo.n.tar.]
 L 245 *ve.n.na tola/ r. magetlo.n.*
 L 246 *[... s]. kavaron:s. / [...]*
 L 247a *]lo.u[. (brano z leve proti desni)*
] ? [
 L 247b *.a u[(brano z leve proti desni)*
 L 248 *augar (brano z leve proti desni)*

L 243

- Atto:* osebno ime, nominativ; pomanjševalnica galskih imen na Ate (Prosdocimi 1967, 58)
donasto: glagol, 3. oseba, aorist; zelo pogost v formulah venetskih posvetil; podoben pomen kot lat. *donare* (Prosdocimi 1967, 64—67)
aisu-: *aisu* = akuzativ sg.; *aisus* = akuzativ pl.
 Lejeune (1974, 303) prevaja kot bog, Prosdocimi (1967, 42—45) pa meni, da je verjetneje, da ta beseda v Gurini pomeni »sveti dar«.

L 244

- per volterkon vontar:* pomensko ustreza estenski votivni formuli *op voltio leno*, ki je na enem izmed napisov prevedena v latinščino kot *libens merito*. Lejeune celo formulo prevaja kot »en temoignage spontané de ferveur religieuse« (slov.: v dokaz verske gorečnosti iz lastnega nagiba) (Prosdocimi 1967, 202—203).

L 245

- Venna:* žensko osebno ime, zdi se, da ljubkovalno; galski vpliv ni izključen (Prosdocimi 1967, 198—199)
tolar: dedikativni glagol, 3. os. sg., verjetno aorist; pomen soroden latinskemu *donare*, le da je bolj specializiran in verjetno povezan z značilnostmi kulta (Prosdocimi 1967, 175—181)

⁶ Oznake napisov, pred katerimi je L, se nanašajo na Lejeune 1974, vse ostale pa na Pellegrini-Prosdocimi 1967. Podrobneje so obravnavane vse besede, za katere sem v literaturi našla razlago. Če pri imenih ni navedeno drugače, veljajo za venetska. Smer branja napisa je označena le, kadar poteka z leve proti desni.

magetlon: predmet v akuzativu; pomen — predmet, podarjen božanstvu, natančneje nejasen (Prosdocimi 1967, 136—137).

L 246

kavarons: moško ime, morda apozicija (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 115—116); po Lejeuneu (1974, 304) natančneje patronimik.

Napis je bil verjetno sestavljen takole: osebno ime + apozicija (patronimik) + votivna formula (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 616—617; Lejeune 1974, 304).

L 247a

Po Pellegrini-Prosdocimi (1967, 617—618) verjetno del besede *loudera*, ki je poznan z napisa iz Lâgole in predstavlja ime boga. Lejeune (1974, 304) meni, da je ta hipoteza neosnovana.

L 247b

Morda gre za začetek besede *augar*, ki je poznana iz L 248 (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 618—619; Lejeune 1974, 305).

L 248

augar: morda podoben pomen kot *vontar*, to je sakralni pomen latinske besede *venia* (naklonjenost, milost) (Prosdocimi 1967, 202—203). Po Lejeuneu (1974, 331) označitev darovanja.

Napisi na odlomkih keramičnih posod izvirajo iz grobov. Le za tri napise je gotovo, da so napisani z venetsko pisavo (L 249—251), ostali pa so tako fragmentarno ohranjeni, da gre lahko tudi za latinsko pisavo. Venetski napisi so verjetno pozni (Lejeune 1974, 305).

L 249 *ka.s.tiko.[s.]*

L 250 *] u.ko.s. [-.-] ne.i.iio*

L 251 *--]ati.s. ru[--*

(po Pellegrini-Prosdocimi 1967, 620, Gt 11: *--]io.s. itu[--*; brano z leve proti desni).

L 249

moško osebno ime, morda keltskega izvora (Prosdocimi 1967, 114).

L 250

Lejeune (1974, 306) je združil dva odlomka, za katera pred tem ni bilo znano, da sestavljata isti napis. Interpretira ga kot osebno ime + patronimik.

L 251

Lejeune (1974, 306) in Pellegrini-Prosdocimi (1967, 620) bereta ta napis povsem različno, oba pa ga razlagata kot osebno ime + apozicija. (Lejeune drugo besedo opredeljuje natančneje kot patronimik.)

2.2. WÜRMLACH

V bližini Mauthena, pri dnu ceste, ki vodi s prelaza M. Croce Carnico (nem. Plöcken Pass), so bili leta 1857 na področju Würmlacha najdeni napisi na živi skali. Njihova pisava je venetska. Napisani so okorno, zato je branje pogosto negotovo. Zdi se, da predstavljajo imena v nominativu, od katerih je po mnenju Lejeunea vsaj del gotovo venetski (Lejeune 1974, 302). Prosdocimi (1978 a, 316) opozarja, da pripadnost teh napisov venetskemu jeziku ni povsem zanesljiva zaradi njihove kratkosti in negotovega branja.

Napisi iz Würmlacha nakazujejo potek predrimske poti iz Venetije (Venetia) v dolino zgornje Zilje. V njih morda lahko vidimo zaobljubne darove (ex voto) popotnikov, ki so srečno prešli prelaz M. Croce Carnico (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 610).

Geografska lega teh napisov je pomembna tudi za razlago glavne (če ne edine) žile v genezi run, s čimer se ujema oblika nekaterih znakov in njihova uporaba, ki ju lahko razumemo kot »predrunski« (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 610).

- Gt 13⁷ *gavirro[?]vot[-]o.s. bogjo.s.*
 Gt 14 *ha.r.to* (brano z leve proti desni)
 Gt 15 *vo.ktše.s.* (brano z leve proti desni)
 Gt 16 *bugošas.o[-].šar*
 Gt 17 *?[ra[-]b.s.[?] ali ?[ra[-]o.s.* (brano z leve proti desni)
 Gt 18 *?] ruii [?*
 Gt 19 *kove.t.šo.s.[?]]p roš.jo.s.*
 Gt 20 različne transliteracije, vse zelo negotove; psevdotekst
 Gt 21 nepoznavni znaki
 Gt 22 psevdotekst
 Gt 23 *eronkor[]lnjos* (brano z leve proti desni)

Gt 13

3 osebna imena ali osebno ime/osebno ime + apozicija; ni izključeno, da gre za tri imena ene osebe, čeprav se zdi to zelo malo verjetno (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 622—3).

Gt 14

harto daje vtis germanskega ljubkovalnega imena; v venetskem besednjaku to ime namreč ni poznano, poleg tega pa h ni v skladu s fonetiko mlajšega venetskega jezika (Prosdocimi-Scardigli 1976, 221).

Gt 16

ni gotovo, da gre za pravi napis (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 624).

Gt 17

morda osebno ime + apozicija (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 625).

Gt 18

osebno ime ali apozicija (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 625).

Gt 19

osebno ime (?) + antroponimik (apozicija prvega imena?) (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 626).

Gt 20

nekateri znaki imajo značilen izgled run; u () , t (— pojavlja se tudi na nekaterih retijskih napisih). Tudi ideološko so ti znaki neposredni predhodniki run: magična moč grafičnega znaka, ki ne upošteva njegove sposobnosti zapisati fonetično vrednost besed s pomenom. (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 627).

Gt 22

nekateri znaki se ne zdijo prave črke in imajo »predrunski« izgled (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 628).

Gt 23

osebno ime + apozicija (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 628).

⁷ Lejeune (1974) napisov iz Würmlacha zaradi negotovega branja ni vključil v svoj priročnik, zato sem jih povzela po Pellegrini-Prosdocimi (1967, 621—8, Gt 13—23), pri čemer sem sistem transliteracije priredila Lejeuneovemu (glej Lejeune 1974, 178—9).

2.3. FINDENIG-THÖRL

Leta 1969 je bil najden na prelazu Findenig-Thörl (furlansko Cima Val di Puartis; n. v. okoli 1800 m), v neposredni bližini avstrijsko-italijanske meje, fragmentiran skalni napis v venetski pisavi (Pellegrini 1970). Po mnenju Pellegrinija (1970, 12, 20—1) je — analogno napisom iz Würmlacha — napisan okorno; posredoval naj bi osebna imena pismenih popotnikov, ki so sami napisali svoj zaobljubni dar (ex voto). Nasprotno pa Prosdocimi (1978 a, 317) opaza, da se ta napis razlikuje od tistih iz Würmlacha po pravilnih potezah črk in pa po tem, da je razporejen v vsaj treh vrstah, iz česar sklepa, da gre za fragment pravega napisa (to je teksta — op. J. I.).

Pellegrini (1970, 21) meni, da je jezik napisa venetski, ne izključuje pa možnosti, da je karnijsko-keltski.

Kraj najdbe obravnavanega napisa kaže, da je čez ta prelaz vodila predrimska pot, ki je vzporedno s potjo čez prelaz M. Croce Carnico povezovala Venetijo z zgornjo dolino Zilje (Pellegrini 1970, 7—8, 20; Prosdocimi 1978 a, 317).

Transliteracija napisa po Pellegrini (1970, 12) (brano z leve proti desni):

1. *jos.r/*
2. *juno.s.ikevei.of*
3. *jneia ? urane/*

2.4. ŠTALENSKI VRH (Magdalensberg)

Tu so bili med izkopavanji v petdesetih letih tega stoletja najdeni večinoma močno fragmentirani »napisi« (največkrat le nekaj črk) v predlatinski pisavi. V štirih primerih gre za grafite na keramiki, v enem pa je »napis« izveden s črno barvo na kamniti elipsasti ploščici — amuletu (Egger 1959, 135—139, Abb. 108/50, 63, 64, Abb. 10).

Egger (1968, 42) črke omenjenih grafitov opredeljuje kot »noriško varianto predlatinskih venetsko-alpskih abeced«, Prosdocimi-Scardigli (1976, 184) pa kot »venetoidne«.

Na dnu poznoavgustejskega krožnika sta vpraskana edina grafita, ki sta toliko ohranjena, da dovoljujeta poskus interpretacije (glej Egger 1959, Abb. 10). Egger (1978, 37—42) ju je bral latinsko (branje posameznih črk in s tem člega napisa se zdi močno dvomljivo — op. J. I.): *Petu Sk() f(ilila)* in *Taio(s) ... f(ililus)*. Interpretiral ju je kot žensko in moško ime, ki naj bi se nanašali na zakonski par.

3. SLOVENIJA

3.1. MOST NA SOČI

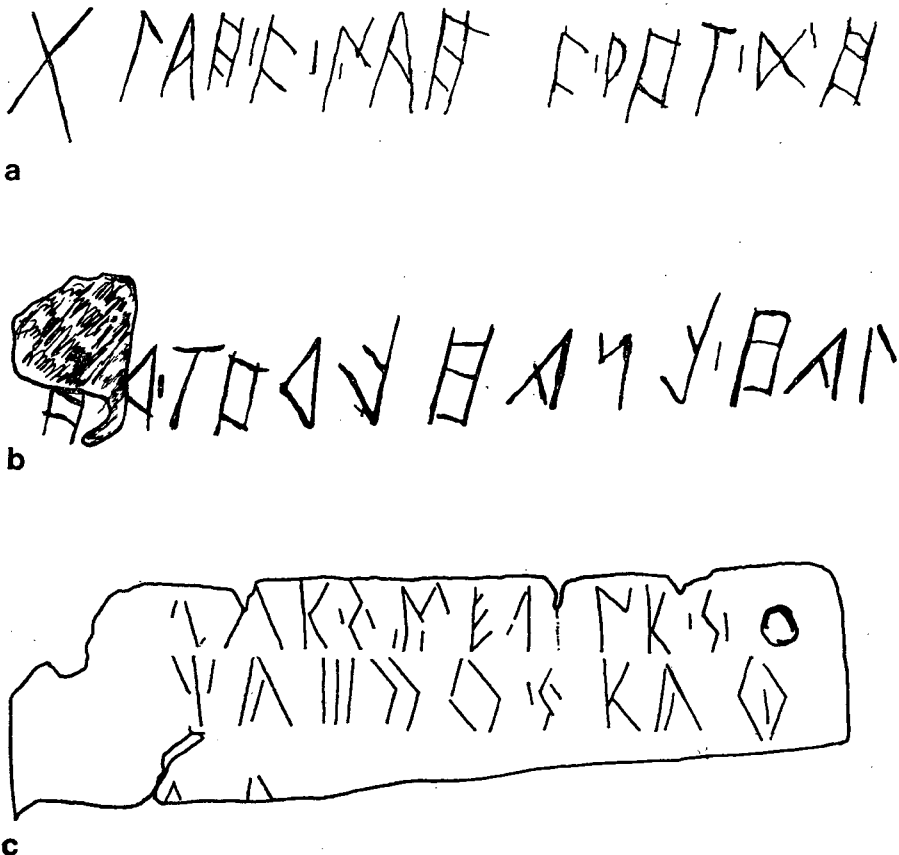
Na dveh žarah iz grobe lokalne keramike, ki sta poznani iz grobišča z Mosta na Soči, sta znaka, ki ju v literaturi opredeljujejo kot pečata delavnic. Eden je izdelan v visokem reliefu, drugi pa je vtisnjen (Marchesetti 1886, 20, 34, 42, Tav. IV, 6—7; Càssola Guida 1968, 82, op. 9).

Ne glede na to, ali ta dva znaka res označujeta delavnici, se mi zdi zelo malo verjetno, da bi to bile črke, še manj pa črke venetske abecede.

V naselbini so bili najdeni trije zahodnonoriški srebreniki, ki najverjetneje predstavljajo del zakladne najdbe. Na zadnji strani enega izmed njih je znak X, ki je v severnoetruskih pisavah enak latinskemu T (Kos 1978, 124—125). R. Göbl (1973, 24, 86) ta znak na zahodnonoriških novcih razlaga kot okrajšavo za ime kneza, morda za T(inco).⁸

⁸ Poleg zahodnonoriških novcev z X na zadnji strani R. Göbl (1973) omenja še tele noriške novce z legendami, ki naj bi bile — po njegovem mnenju — zapisane v venetski pisavi: dva zahodnonoriška novca z legendo *v.o.k.k.*, ki naj bi predstavljala ime noriškega rex Voccio, ki ga omenja Cezar (o. c. 24, 70, 86, 87, Taf. 48/30); tri zahodnonoriške novce z legendama *boio in cava* (?...?) (o. c. 24, 25, 87, Taf. 48/31), tri zahodnonoriške novce z legendo *cava* (?...?) (o. c. 24, 25, 87, Taf. 48/32); 6 zahodnonoriških novcev z legendo *koppou* (o. c. 25, 83, Taf. 48/10).

3.2. IDRIJA PRI BAČI (slika 1)

SLIKA 1. Venetski napisi iz Idrije: a) Is 1 (L 253), b) Is 2 (L 252), c) Is 3 (L 254); (po: Pellegrini-Prosdociami 1967, 592, 594, 596; merilo 1:1)

Na tukajšnjem prazgodovinskem grobišču, ki ga je izkopal in objavil Szombathy, so bili najdeni trije venetski napisi: dva (Is 1, 2) na dveh bronastih posodah iz groba 14 in en napis (Is 3) na odlomku bronaste pločevine iz groba 7-8 (Szombathy 1901, 311, Fig 74, 74 a, 317, Fig 96, 96 a).

Tipološko najmlajši predmet iz groba 14 je okrogla ščitna grba (glej Szombathy 1903, 312, Fig 76), ki kaže, da grob sodi v Lt D (1. stol. pr. n. š.; prim. Guštin

vzhodnonoriški novčec z legendo *fes.* (o. c. 31, 98, Taf. 48/77) in vzhodnonoriški novčec z legendo *.e.ko* na zadnji in *?ko* na sprednji strani (o. c. 38, 113, 114, Taf. 48/205).

R. Göbl (o. c.) ne pojasni, zakaj pri navedenih primerih pisavo legend opredeljuje kot venetsko, ali pa so njegove utemeljitve neprečljive. Menim, da lahko le pisavo legend *fes.* in *.e.kr* (tako branje se mi zdi verjetnejše kot *.e.ko*) s precejšnjo gotovostjo opredelimo kot venetsko. Na to kaže oblika črk in pa še posebej ločila, ki so za venetsko pisavo značilna. Manj gotovo, a še vedno verjetno je pripisovanje legend *.v.ok.k.* (sodeč po o. c. Taf. 48/30 sta ločeni prva in zadnja črka!) in *coppo.u* (sodeč po o. c. Taf. 48/10 se zdi, da je zadnja črka ločena!) venetski pisavi. V obeh primerih k temu navaja prisotnost ločil, ne pa oblika nekaterih črk.

Z ozirom na faksimile, ki jih je objavil Göbl (o. c., Taf. 48/31, 32), se zdi pripisovanje pisave ostalih omenjenih legend venetski pisavi neupravičeno.

Glede legende, ki jo Göbl bere *.v.ok.k.*, je treba še opozoriti, da črka $\wedge$ (včasih postavljena na glavo) v venetski in tudi drugih severnoetruskih pisavah označuje glas /u/, kar pa samo po sebi ne zmanjšuje umestnosti povezovanja te legende z imenom kneza (Voccio), ki ga omenja Cezar, saj je klasična latinščina oba glasova, to je /u/ in /v/, označevala s črko V (prim. Lejeune 1974, 27). Vprašljivo pa je branje zadnjih dveh črk omenjene legende, saj nista poznani z nobenega drugega napisa v severnoetruski pisavi (ta podatek navaja Göbl, o. c., 86).

Najdišča obravnavanih novcev niso znana, vendar se glede na razširjenost noriških novcev (glej Kos 1977, 35–47) zdi verjetno, da izvirajo s področja Koroške in Slovenije.

1984, 130). Zaradi istega predmeta se zdi tudi verjetno, da je bil v tem grobu pokopan moški.

V grobu 7-8 je tipološko najmlajši predmet noriško-panonska fibula s krilci (glej Szombathy 1903, 317, Fig 94), ki po Garbschu (1965, 49—51, 218) sodi v avgrstejsko obdobje.

Pisava in jezik napisov Is 1—3 sta venetska. Prosdocimi (1976, 206; 1978 a, 318) pisavo napisov Is 1 in 2 (pisava A) razlikuje od pisave napisa Is 3 (pisava B). Značilnosti pisave A so (po Prosdocimi 1976, 207—217 in Prosdocimi 1978 a, 318—319):

1. negotovost pri orientaciji črk (tudi pri pisavi B);
2. postavljanje ločil je glede na estensko pisavo, ki velja za »normalno«, nepravilno. To lahko razložimo z dvema hipotezama: a) nepravilno postavljanje ločil v obdobju razpadanja lokalne pisave; b) lokalna tradicija ni poznala postavljanja ločil; na napisu Is 1 (morda tudi Is 2) so ločila mlada pridobitev;
3. črka a je zaprtega tipa (A), to je arhajske oblike. V Este jo je zamenjal »zastavični« a (Δ), v Lâgole pa odprti a (Λ);
4. črka t v obliki T ali † ni posledica latinskega vpliva, temveč arhajska oblika, ki je predhodnik klasičnega venetskega t v obliki križa (X);
5. najznačilnejša je uporaba lestvičnega h (H) kot i. (= i kot drugi element dvoglasnika), kar je treba razlagati kot pravilo in ne napako.

Prosdocimi meni, da so v venetski pisavi potem, ko je h fonetično izginil iz venetskega jezika (najkasneje v 4. stol. pr. n. š.), i. označevali z znakom za h. Znak ||| in † imata namreč glede na pozicijo na abecednih ploščicah vrednost h, glede na pozicijo v besedah pa vrednost i. Kot kažejo venetski zapisi tujih imen (npr. Harto — Gt 14, Harigasti — Negova, čelada B), pa se je teoretično znanje o prvotni fonetični vrednosti črke h ohranilo.

Lestvični h se od konca 4. stol. pr. n. š. ne pojavlja več na venetskih napisih iz Este in drugih področij, zato je v Idriji očitno periferna konzervacija. Tu so sprejeli inovacijo, da se i. označuje z znakom za h, ne pa grafične inovacije H = ||| zato se je tu h ohranil v lestvični obliki (H);

6. na Is 2 so znaki (cifre?) IXIXI, ki so zelo podobni znakom s čelade B iz Ženjaka. Take cifre, katerih pomen je nejasen, so pogoste tudi na zaobljubnih darovih (ex voto) iz Cadore.

Značilnosti pisave B (po Prosdocimi 1967, 217—219):

1. postavljanje ločil v precej pravilni (to je estenski) obliki;
2. negotova smer in v nekaterih primerih posebna oblika črk (kot pri pisavi A);
3. odprta oblika črke a (Λ) kot v Cadore, Trevisu;
4. fonetično vrednost i. (= i kot drugi element dvoglasnika) ima najverjetneje znak |||, kar kaže, da je ta pisava sprejela grafično inovacijo H = |||. Enaka oblika črke ||| je poznana iz Vicenze, Padove in tudi Gurine, ki je Idriji lahko najbližji posrednik te inovacije (znak pa je v Gurini in Idriji lahko tudi sočasen pojav);
5. fonetična vrednost znaka >> ni povsem jasna. Lejeune je podal hipotezo, da naj bi >> nastal iz kadorinskega >|;
6. prisotnost /g/ = X v obliki Ψ sama po sebi ni značilna, je pa dobra primerjava za Ψ = /g/ na napisu čelade B iz Ženjaka.

Glede na značilnosti pisav A in B Prosdocimi (1976, 219) domneva, da je imela na obravnavanem področju venetska pisava lokalno tradicijo, katere korenine so segale v bližino nastanka venetskih pisav. Kasneje je ostala oddeljena in je ohranila arhajski karakter: sprejela pa je nekatere novosti, ki jih nikakor ne smemo imenovati »napake« ali podobno. Lokalno sprejemanje novosti namreč ni bilo popolnoma pasivno, če že ni bilo aktivno. Manjši odpor do novosti kaže pisava B. Kronološko zaporedje grobov 14 in 7-8 potrjuje zaporedje pisav (A — B), ki pa se je izvršilo v kratkem času in z delnim sožitjem obeh pisarskih praks.

Prosdocimi (o. c.) svojo hipotezo povezuje z zgodovinskimi podatki: galokarnijski element je v 4. stoletju pr. n. š. predstavljal klin med estensko in idrijsko venetščino in povzročil predvsem alpsko povezovanje. Novi val »estenskih« novosti pa bi lahko bil povezan z ustanovitvijo Aquileie (Aquileia; 183/1 pr. n. š.), kar pa ni nujno, saj bi bila posrednik novosti lahko tudi Gurina.

L 252 (= Is 2) *la.i.v.na.i. vrot.a.i.*

Pellegrini-Prosdocimi (1967, 595) bereta:

lai.vnaī vrot.a.i

L 253 (= Is 1) *lai.i.v.na.i. vrot.a.i.* (brano z leve proti desni)

L 254 (= Is 3) *luk.s. mel(i)nk.s.*

ga.i.jo.s. kab

(prostor)

[]

L 252, 253

Laivna: ženska izpeljanka iz *Laivo* (Prosdocimi 1967, 127); dativ sg. (Lejeune 1974, 307)

Vrota: izolirano žensko ime v venetski onomastiki (Prosdocimi 1967, 128); dativ sg. (Lejeune 1974, 307).

Oba napisa imata enak tekst. Pri njegovi interpretaciji ni jasno, ali gre za omembo božanstva ali antroponim. Po Lejeuneu (1974, 307) proti prvi hipotezi govori dejstvo, da omemba božanstva doslej ni znana z nobenega venetskega grobnega napisa, drugi pa nasprotujeta dva argumenta:

1. zaporedje apozicija + osebno ime je pri onomastičnih formulah ravno obrnjeno, medtem ko je pridevnik vedno pred samostalnikom in prilastek pred teonimom;

2. glede na pridatke je grob moški, napis pa govori za žensko osebo (če upoštevamo možnost, da gre za dvojni pokop, ta argument odpade! Op. J. I.).

Prvo hipotezo, to je da napisa predstavljata onomastično formulo, zagovarja Lejeune (l. c.), drugo pa Prosdocimi (1978 a, 320—321), ki meni, da je *Vrota* ime božanstva, *Laivna* pa njen epiteton.

L 254

luka: latinski praenomen *Lucius* z venetizirano končnico (Lejeune 1974, 308)

gaijos: venetizirani latinski praenomen ali cognomen *Gaius* (o. c.)

Mel(i)nks: verjetno gentilno ime lokalnega izvora (o. c.)

kab: verjetno okrajšava (morda etnos) (o. c.)

Ohranjeni del napisa je moč interpretirati kot latinsko onomastično formulo ene osebe (praenomen + nomen gentile + cognomen + dodatni element, to je *kab??*), kar se zdi Lejeuneu (o. c.) najverjetneje, ali pa kot omembo dveh oseb /*Luka Gaijos + Melinks Kab??*), kar se zdi najverjetneje Pellegriniju in Prosdocimiju (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 597; Prosdocimi 1978 a, 319—320).

3.3. ŠKOCJAN (slika 2)

V Skeletni jami (= Jama I na Prevalu), približno 1 km jugozahodno od vasi Škocjan, je lokalni amater P. Savini leta 1911 našel bronasto situlo z napisom. Ležala je ob ostankih moškega skeleta, ob katerih so bili najdeni še: 1 certoška fibula, 1 bronasta pinceta, 2 bronasta spiralna prstana in bronasta zapestnica (Szombathy 1913, 175—177, Fig. 188—191; ANSl 1975, 130).

SLIKA 2. Venetski napis iz Skeletne jame pri Škocjanu; (po: Pellegrini-Prosdocimi 1967, 605 zgoraj; merilo 1:1)

Certoško fibulo lahko uvrstimo v stopnjo Sv. Lucija II c, to je konec 5., 4. stoletje pr. n. š. (Teržan 1976, 364). V 5. ali 4. stoletje pr. n. š. je po tipoloških kriterijih datirana tudi situla (Lejeune-Guida 1965, 367—368).

Napis (slika 2) je vrezan na rob ustja situle. Tip črk in ločila jasno kažejo, da je pisava venetska. Branje napisa (L 255) ni problematično: *o.s.tiare.i*. Splošen izgled napisa in pravilno postavljanje ločil zahtevata relativno zgodnje datiranje v stopnjo Este III (okoli 500—350 pr. n. š.) (Lejeune-Guida 1965, 370), kar se ujema z arheološko datacijo situle in certoške fibule.

Beseda *ostiarei* je venetska, najverjetneje antroponim v dativu in torej predstavlja ime umrlega (Lejeune-Guida 370—371; Lejeune 1974, 308—309; Pellegrini-Prosdocimi 1967, 604—605).

Prosdocimi-Scardigli (1976, 206—207) sta poudarila, da je ta napis glede na obliko črk in postavljanje ločil »estenskega« tipa, zato se razlikuje od karnijskega tipa venetske pisave (pisav A in B). Po njunem mnenju bi to različnost morda lahko razložili s hipotezo, da je škocjansko področje pripadalo krogu obalnih povezav, karnijsko-idrijsko področje pa alpsko-predalpskemu krogu povezav. Obenem sta tudi opozorila, da je situla predmet, ki so ga lahko transportirali in prodajali. S tem sta nakazala malo verjetno možnost, da napis ni nastal na področju, kjer je bil najden.⁹

3.4. STRAMARE PRI MILJAH

Tu, že na italijanskem državnem ozemlju, je bil skupaj z aretinsko keramiko in novcem iz leta 15 pr. n. š. najden odlomek keramike z napisom, ki ga lahko beremo *tulvis*. Pisava tega napisa bi lahko bila poznovenetska, močno vprašljivo pa je, ali je tudi jezik venetski. Beseda *tulvis* je namreč prav tako lahko liburnijska kot venetska (Pellegrini-Prosdocimi 1967, 605—606; Lejeune 1974, 185).

3.5. KOŠANA

V Stari Sušici pri Košani je bilo s sondiranjem leta 1957 ugotovljeno grobišče. Grobovi niso bili več ohranjeni, celotno grobišče pa najdbe časovno opredeljujejo v poznolštatsko (4. stol. pr. n. š.) in avgustejsko obdobje. Slučajno, še pred sondiranjem, sta bili na grobišču najdeni dve obdelani kamniti plošči (Urleb 1979, 151—158; glede datacije v poznolštatsko obdobje prim. Guštin 1973, 478—480, se. 3/VI).

Na prvi kamniti plošči (Košana I) so jasno vidni vrezi oziroma znaki, ki jih je naredil človek, le malo verjetno pa se zdi, da so ti znaki črke. Pellegrini (1981, 311—312) se nagiba k domnevi, da gre za psevdotekst z znaki, ki imajo magično-ritualen pomen.

Na drugi kamniti plošči (Košana II) je fragmentarno ohranjen napis v predlatinski pisavi severnoetrusčanskega izvora. Zaradi skromne ohranjenosti se ne da z gotovostjo trditi, da je pisava venetska. Ohranjene črke lahko beremo: *skeva* ali *s.keva*, pri čemer je le branje 3. in 4. črke zanesljivo (Pellegrini 1981, 312—313).

Pod napisom je vrezana podoba jahača na konju s čelado, sulico in bičem (?). M. Urleb (1979, 155—157) je našla analogije tej upodobitvi med japodskimi kamnitimi spomeniki z Bihačkega polja. Pellegrini (1981, 313) pa je opozoril, da so

⁹ Ne glede na to, od kod situla izvira, je bila zelo verjetno uporabljana na področju, kjer je bila najdena. Poleg tega ni posebnega vzroka za dvom o tem, da je napis nastal tam, kjer so situlo uporabljali.

bile upodobitve konjev pri Venetih zelo pogoste, še posebej na patavijskih (Patavium = antična Padova — op. J. I.) nagrobnih stelah.¹⁰ Upodobitev konja ali kočije, ki jo vlečejo konji, ima v teh primerih sepulkralni pomen. Razen tega je ena najpogostejših besed na venetskih nagrobnih napisih *ekvopetaris* (kasneje *eku-petaris*, *ep(p)etaris*). Točen pomen te besede še ni jasen, zanimivo hipotezo pa je podal Lejeune (1974, 85—86): *ekvopetaris* naj bi bil pridevnik, izpeljan iz besede *ekvo-pet* (njen pomen naj bi bil konjenik oziroma vitez) in naj bi pomenil konjeniški oziroma viteški tip pokopa, ki bi se nanašal na socialni status pokojnika.

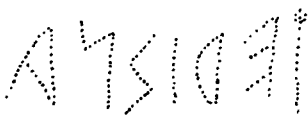
Košana II je verjetno fragmentiran nagrobni spomenik. Zaradi upodobitve konjenika M. Urleb (1979, 155) meni, da gre za nagrobni spomenik vojaka. Možno (če že ne verjetneje) se zdi, da upodobitev konjenika ne simbolizira (le) vojaške aktivnosti pokojnika, temveč (predvsem) njegov socialni položaj.

3.6. VINTARJEVEC

Med sistematičnimi arheološkimi izkopavanji leta 1951 je bilo na Gradišču nad Vintarjevcem odkrito osem hiš. Najstarejše doslej poznane najdbe s te naselbine sodijo v čas poznega Ha C in zgodnjega Ha D (7/6. stol. pr. n. š.), najmlajše pa v drugo polovico 2. stoletja n. š. (Stare 1979, 162).

V hiši VII je bil najden fragment ploščatega kamna (4,6×3,0 cm) z umetno zglajeno površino, na kateri so vrezane črke, ki jih je V. Stare (o. c.) opredelila kot venetske. Fragmentirani napis je podrobneje obravnaval Pellegrini (1981, 313—314). Črke tega napisa, ki ga je treba brati z leve proti desni, so severnoetrusčanskega izvora. Zdi se, da je med 3. in 4. črko ločilo (pika), kar bi bil dokaz, da je pisava tega napisa venetska. Pellegrini fragmentirani napis bere *?/vas.ril/*, pri čemer je le branje prvih dveh črk približno zanesljivo. Kakšen je jezik tega napisa, se ne da niti domnevati.

3.7. VAČE (slika 3)

SLIKA 3. Napis na čeladi z Vač; (po: Pellegrini 1969, fotografija I; brez merila)

Negovsko čelado z napisom je izkopal J. Grilc v Kleniku, približno 2 km vzhodno od Vač. V Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju je prišla leta 1886 s posredovanjem Jerneja Pečnika. Skupaj z njo je muzej dobil še druge predmete z Vač (8 bronastih zapestnic, 2 situli, 2 sulični osti, zlat nakit itd.), vendar ni jasno, ali so bili le-ti najdeni skupaj z omenjeno negovsko čelado (Reinecke 1942, 145—6).

Čelada z Vač sodi v jugovzhodnoalpsko varianto negovskih čelad, ki je značilna za pozno 5. in 4. stoletje pr. n. š. (prim. Gabrovec 1965; podrobneje o dataciji negovskih čelad glej dalje str. 328).

Napis je izdelan v tehniki vtolčenih pik in ga je treba na zunanji površini brati z desne proti levi.

Prosdocimi (1976, 228; 1978, 318) je pisavo napisa na tej čeladi zaradi podobnosti z napisom 2 na čeladi A iz Ženjaka (enaka tehnika — tolčenih pik, enaka oblika črk — predvsem a) opredelil kot venetsko, natančneje kot karnijski (idrijski)¹¹ tip venetske pisave (pisava A).

¹⁰ Na večini figuralnih stel iz Padove so reliefno upodobljeni konji, ki vlečejo kočijo z voznikom (Pa 2, 3—6), le na eni (Pa 3 bis) pa je upodobljen konjenik, in to ne reliefno, temveč z vrezom. Jahač ima čelado, sulico in ščit in je precej dobra analogija upodobitvi iz Košane (glej Pellegrini-Prosdocimi 1967, 318—348).

¹¹ Prosdocimi izraza »idrijski« tip venetske pisave (npr. Prosdocimi 1976, 203, 220; Prosdocimi-Scardigli 1976, 188) in »karnijski« tip venetske pisave (Prosdocimi 1976, 228; Prosdocimi 1978 a, 318) uporablja kot sinonima.

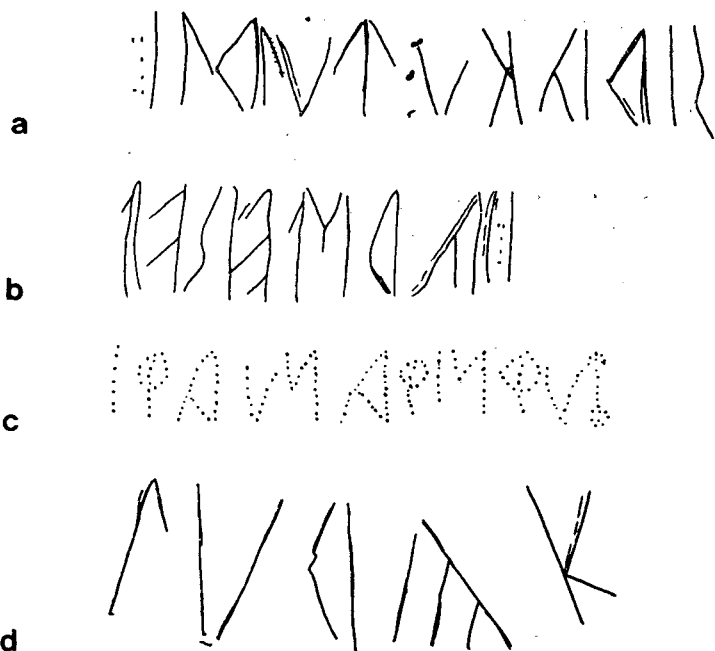
Od sedmih črk, ki sestavljajo napis, je nejasna vrednost prve, ostale pa je treba brati: *erisna* (Prosdocimi 1976, 228). Kretschmer je prvo črko bral kot f, kar je Pellegrini (1969, 48—51) upravičeno ovrgel in napis bral *ierisna*. Isto besedo je zasledil na več retijskih¹² votivnih napisih iz Sersa pri Perginu (Serso, Pergine; približno 10 km vzhodno od Trenta), kjer ta beseda verjetno pomeni ime božanstva. Če je Pellegrinijevo branje napisa z vaške čelade pravilno, je torej zelo verjetno, da je ta napis votiven.

Novo interpretacijo prve črke je predlagal Prosdocimi (1976, 226—228), ki napis bere *terisna*. Napis 2 s čelade A iz Ženjaka naj bi namreč kazal, da ima majhen krogec enako vrednost kot črtica. Vendar tudi v primeru branja *terisna* analogija *ierisna* iz retijskih napisov iz Sersa ostaja relevantna, čeprav manj direktna. Glede na to analogijo se zdi Prosdocimiju (l. c.) izključeno, da ta napis predstavlja antroponim, verjetno pa, da gre za ime votivnega predmeta. Zakaj ne upošteva možnosti, ki jo je nakazal Pellegrini (o. c.) — da napis predstavlja ime božanstva — iz citiranega teksta ni razvidno.

3.8. RIFNIK

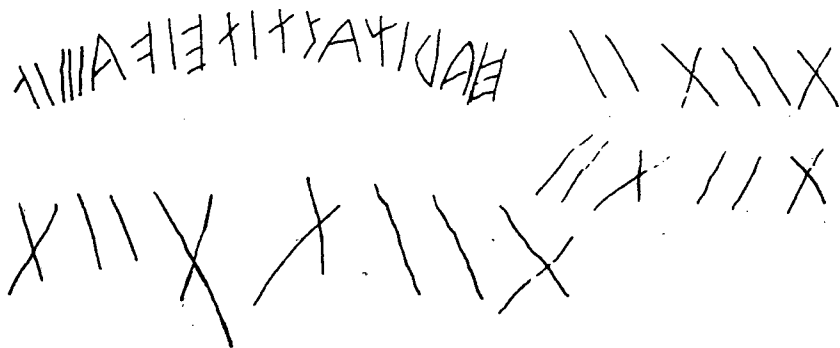
V starejšezelenodobnem grobu št. 32 iz Rifnika je bil najden neobičajen keramičen predmet (neobjavljeno), na katerem so vrezani (?) znaki, ki jih ne moremo identificirati kot črke. Njihov pomen ni jasen (morda magično-ritualen ali dekorativen?).

3.9. ŽENJAK (Negova) (slika 4, 5)

SLIKA 4. Napis na čeladi A iz Negove: a) napis 1 a, b) napis 1 b, c) napis 2, d) napis 3 (po: Reinecke 1942, 133 a, b; merilo 1:1)

¹² Retijski napisi so razširjeni predvsem na področju Trenta in Bozna/Bolzana. Na J se gajo do Verone in Padove, na S pa do Steinberga ob levem bregu reke Inn. Pisava teh napisov sodi v družino severnoitalskih pisav, njihov jezik pa najverjetneje ni indoevropski. O Retijskih poročajo antični pisani viri, zdi pa se, da je mogoče identificirati tudi njihovo materialno kulturo. Epigrafski, pisani in arheološki viri dajo različno sliko razširjenosti retijskih elementov, vse tri slike pa se pokrivajo na trikotnem področju med italijansko-švicarsko-avstrijsko tromejo na severozahodu, dolino reke Rienza na severovzhodu in področjem Trenta na jugu (Das Räterproblem 1984, 3, 5, Abb. 1).

SLIKA 5. Napis na čeladi B iz Negove; (po: Egger 1963, 292, Abb. 1; merilo približno 2:3)

Leta 1811 je J. Slaček na svojem posestvu v Ženjaku, 1 km vzhodno od Sv. Benedikta v Slovenskih Goricah, našel 26 bronastih čelad, vtaknjenih druga v drugo. Danes je identificiranih 23 čelad. Posestvo J. Slačka je takrat pripadalo 4 km oddaljeni graščini Negova, po kateri je ta najdba dobila ime (Gabrovec 1983, 26).

Na čeladah št. 1 in 22 po Reineckejevem seznamu so napis, na nekaterih drugih (št. 2, 5, 7, 14, 15, 17, 21) pa znaki, ki najverjetneje nimajo fonetične vrednosti (glej Reinecke 1942, 117—198, predvsem 133—135, 137, 139). Čeladi št. 1 in 22 v literaturi najpogosteje označujejo kot čeladi A in B.

Za branje in interpretacijo napisov s čelad A in B je zelo pomembna njuna datacija.¹³ Tako kot ostale čelade iz negovske najdbe jih uvrščamo v tip čelad, ki je dobil ime ravno po tej najdbi, to je med čelade negovskega tipa. O njihovi dataciji sta poznani dve tezi, rimska in halštatska. Po rimski tezi naj bi bile te čelade avgustejskodobne, uporabljali pa naj bi jih domačini v avksiliarnih enotah. Njen najvidnejši zagovornik je bil Reinecke (1942). Halštatska teza pa trdi, da so negovske čelade mlajšehalštatskodobne in da se v nekaterih primerih ohranijo do rimske zasedbe. Za to tezo je Gabrovec (1965) podal tako močne argumente, da jo lahko obravnavamo kot dokazano. Njegova študija (1965) je pokazala, da je jugovzhodnoalpska varianta negovskih čelad značilna za pozno 5. in 4. stol. pr. n. š. in da je etruščansko-italskega izvora. Verjetno je bila statusni simbol vladajočega sloja. Od te variante negovskih čelad je treba razlikovati poznolatenške negovske čelade, ki so v Sloveniji poznane iz Idrije pri Bači in z Reke pri Cerknem ter se od starejših čelad tega tipa ločijo po tehniki izdelave. Izdelane so namreč iz dveh polovic.¹⁴

Vse čelade iz Ženjaka so izdelane iz enega kosa, to je v »halštatski« tehniki. Večina čelad iz te najdbe, med njimi tudi čelada A, ima vse značilnosti negovskih čelad jugovzhodnoalpske variante, ki so značilne za negovski horizont (približno 450—300 pr. n. š.), nekatere pa kažejo še veliko podobnost z etruščansko-italsko varianto. Med zadnje sodi čelada B, kateri je tipološko najbližja čelada z Libne, ki je bila najdena v grobu iz okoli leta 500 pr. n. š.

Napisi na čeladi A (= št. 1)¹⁵ (slika 4)

Na čeladi A je več napisov, ki so izdelani v različnih tehnikah: napis 2 v tehniki vtolčenih pik, ostali z vrezom. Zdi se, da se razlikujejo tudi po pisavah.

¹³ Literatura za tekst o dataciji negovskih čelad: Gabrovec 1965 in Gabrovec 1983.

¹⁴ Z Gabrovčevim mnenjem se deloma razhaja Egg (1976, 299—303), ki meni, da so tudi nekatere enodelne čelade — med drugim tudi čelade št. 5, 10, 19, 20, morda tudi 2 in 16 iz Negove — latenske. V negovski zakladni najdbi bi bile tako združene čelade, izdelane v različnih časovnih obdobjih, zakopane pa šele v prvi polovici 1. stol. pr. n. š. ali malo pred tem. Egg (l. c.) za svojo trditev ne navaja prepričljivih argumentov.

¹⁵ Povzeto po Prosdocimi 1976, 223—227.

Napis 1 a (slika 4 a)

je napisan v retijski abecedi, kar dokazujeta obliki črk p (= ꝛ) in t' (= ꝛ').

Marstrander je napis, ki je pisan z desne proti levi, čital *siraku Xurpi*, Prosdocimi pa meni, da je napis treba brati *siraku t'urpi*.¹⁶ Možno je, da je jezik tega napisa galski. Uporaba tuje abecede za zapisovanje galskega jezika je namreč pravilo: alpsko področje je uporabljalo retijsko (in venetsko?) abecedo, padansko pa lepontsko.

Napis 1 b (slika 4 b)

Po mnenju Marstranderja je bil napisan z drugo roko kot napis 1 a, vendar to ne izključuje možnosti, da gre za enoten napis ali pa za dva teksta, ki sta bila napisana v različnem času, a sta povezana.

Napis 2 (slika 4 c)

Izdelan je v tehniki vtolčenih pik, kot napis čelade z Vač. Pisava napisa je venetska.¹⁷ To dokazuje fonetična vrednost /b/ črke ꝑ, ki je značilnost venetske pisave. Oblika črke z (ꝛ) na tem napisu je za venetsko abecedo posebna. Predhodnike ima v grških in etruščansko-grških abecedah.

Prosdocimi napis bere dubni banuabi, kot ga je bral že Marstrander. Zdi se verjetno, da predstavlja galsko onomastično forinulo (osebno ime + osebno ime očeta) v genitivu.

Napis 3 (slika 4 d)

je nejasen, ker je bil že v antiki retuširan in so originalne poteze črk precej za-
brisane. Egger in Höffler sta napis brala (z desne proti levi) c. *erul*. Prosdocimi meni, da prva črka gotovo ni k in da tudi ni ločena od ostalih, ki bi jih lahko brali najrazličneje, med drugim tudi *erul*. Po njegovem mnenju tega napisa torej ne znamo prebrati.

Napis na čeladi B (= št. 22) (slika 5)

Obširna bibliografija, ki jo je o tem napisu zbral de Tollenaere, kaže, da začetek njegovega preučevanja sega v leto 1826, ko ga je Steinbüchel opredelil kot etruščanski napis (de Tollenaere 1967, 11). Prelomnica v njegovem preučevanju pa so dvajseta leta 20. stoletja. V tem času je Marstrander označil besedi Harigasti in Teiva kot germanski imeni (v genitivu), nagibal pa se je k mnenju, da imata keltsko slovnično obliko. Napis je bral, kot da bi nelatinska pisava označevala vsaj deloma latinski tekst. Leta 1929 pa je Kretschmer v nasprotju z Marstranderm napis na čeladi B opredelil kot popolnoma germanski, kot najstarejši germanski napis in ga interpretiral: *Harigasti* (ime darovalca v nominativu) *Teivai* (ime božanstva v dativu). Kretschmerjevemu članku je sledilo razvnetje germanistov, ki je poleg redkih možnih znanstvenih napredovanj povzročilo metodološko nazadovanje in progresivno neupoštevanje zgodovinskega in kulturnega konteksta tega napisa (de Tollenaere 1967, 20—21, 23, 109; Prosdocimi 1978 b, 384—385).

Leta 1950 je izšel Reineckejev članek, ki je predlagal datacijo negovskih čelad v avgustejsko obdobje. Napis na čeladi B naj bi se nanašal na lastnika čelade, to je Germana, ki je služil v rimski vojski in naj bi najverjetneje padel v času panonsko-ilirskega upora v letih 6—9 n. š. (Reinecke 1942, 194).

Novo interpretacijo napisa je podal Egger (1950), ki je Reineckejev zgodovinski okvir združil z Marstranderjevo latinsko interpretacijo. K temu ga je spodbudila najdba venetoidne pisave iz avgustejskega časa na Štalenskem vrhu (prim. str. 321). Napis je bral takole: *Harigasti Tei* (filius) *v(exillatio) a(larum) III Il(lyricarum)*

¹⁶ Glede na faksimile (glej sliko 4) in fotografijo (glej Reinecke 1942, Tafel 11 b) se zdi, da bi bilo napis morda treba brati *siraku t'urpi*.

¹⁷ Prosdocimi (1978 a, 318) jo je natančneje uvrstil med karnijsko (idrijsko) pisavo A.

18/2. Napis na čeladi B po njegovi interpretaciji torej označuje ime lastnika čelade, ki je bil German, in njegovo enoto v ali (Egger 1963,¹⁸ 296—299).

Močan argument proti avgustejski dataciji negovskih čelad, kakršne so bile najdene v depoju iz Ženjaka, in s tem tudi proti Eggerjevi interpretaciji napisa s čelade B, je dobro utemeljena datacija teh čelad v poznohalštatsko obdobje (glej Gabrovec 1965).

Med lingvisti sta Eggerjevo interpretacijo odločno zavrnila Prosdocimi in Scardigli (1976). Po njunem mnenju je edini argument, ki govori zanj, njena notranja verjetnost; le-ta pa je lahko tudi slučajna, še posebej, ker je na napisu le malo znakov in jih je Egger lahko poljubno delil, saj med njimi ni ločil. Med glavnimi lingvističnimi vzroki za zavračanje latinskega branja napisa pa navajata statistično ugotovitev, da latinski teksti, zapisani v lokalni pisavi, niso poznani,¹⁹ medtem ko so obratni primeri pogosti. Še manj verjetno pa se jima zdi, da bi bile z lokalno pisavo zabeležene **latinske** okrajšave, kajti okrajšave so vedno tesno povezane z grafično obliko (Prosdocimi-Scardigli 1976, 184—187).

Da bi bilo mogoče pravilno ovrednotiti obravnavani napis in ga vključiti v njegovo kulturno in zgodovinsko okolje, je Prosdocimi (1976) natančno preučil napise z Idrije, z Vač in s čelade A iz Ženjaka. To je pripeljalo do pomembne ugotovitve, da je napis na čeladi B zapisan v venetski pisavi idrijskega tipa, natančneje v različici A idrijskega tipa venetske pisave (Prosdocimi 1976, 220—223), v kateri sta zapisana dva napisa iz Idrije (Is 1 in Is 2), napis z Vač in napis 2 s čelade A iz Ženjaka (Prosdocimi 1978 a, 318). Gre torej za lokalno pisavo področja, kjer je bila čelada B najdena. Primerjava napisa na čeladi B z napisi z Idrije je še pokazala, da ta napis ni mlajši od 2. stoletja pr. n. š. (Prosdocimi-Scardigli 1976, 187—189), kar je dodaten argument proti Eggerjevi interpretaciji.

Prosdocimi in Scardigli (1976, 180—191, 199—200, op. 21) pri interpretaciji napisa izhajata iz domneve, da gre za votiven napis in pa iz domneve, da je bila etnična in lingvistična sestava prebivalcev obravnavanega področja močno pisana. Po njunem mnenju (o. c. 192) je najverjetnejša Kretschmerjeva interpretacija: *Harigasti* (nominativ, osebno ime) *teiva* (dativ, ime boga, ki mu daruje H.). V votivnem napisu ima manjkajoči glagol lahko le pomen dati, darovati. *Harigasti* ima za germansko ime nenavadno končnico prvega dela besede na i; pričakovali bi namreč končnico io (ali ia) kot npr. Chariovalda. To je lahko posledica vpliva venetskega jezika (»languages in contact«) ali pa posledica notranjih fonetičnih sprememb, ki so pri enem izmed germanskih dialektov nastopile prej kot pri večini (o. c., 193—194). Beseda *teiva* po mnenju Prosdocimija in Scardiglia (o. c., 194—195) kaže na venetski vpliv in jo zato pripisujeta jeziku tistih Germanov, ki so bili v stiku z Veneti.

Prosdocimi in Scardigli zadnje tri črke napisa bereta *hil*. Postavila sta hipotezo, da je bil okrajšava za hilm. Ta beseda je pangermanska in je zapisana v pomenu »čelada« v Vulfilovem gotskem prevodu Biblije. Ker se pomen te besede ujema s predmetom, na katerem je napis, na to hipotezo ne moremo gledati le kot na plod domišljije (Prosdocimi-Scardigli 1976, 196; Prosdocimi 1978 b, 391).

Z besedo hilm bi lahko povezali tudi znake ob napisu: XIIX, XIIXII (oba sta napisana dvakrat). Ti bi v tem primeru lahko pomenili število čelad v zakopu. Ker zaenkrat še ni jasno, ali ti znaki sploh predstavljajo cifre, te hipoteze ni mogoče niti sprejeti niti zavreči. Omeniti je še treba, da imajo napis Is 2 in številni votivni napisi iz Cadore podobne znake (Prosdocimi 1976, 223; Prosdocimi-Scardigli 1976, 197).

Naj ponovim glavne rezultate lingvistične študije Prosdocimi-Scardigli 1976 o napisu na čeladi B iz Negove:

¹⁸ Članek iz leta 1950 je bil ponovno objavljen leta 1963.

¹⁹ Prosdocimi in Scardigli očitno ne priznavata Eggerjeve latinske interpretacije grafitov s štalenskega vrha (prim. str. 321).

1. pisava napisa je venetska, natančneje idrijskega A tipa, ki je poznan z dveh napisov iz Idrije, napisa z Vač in napisa 2 na čeladi A iz Ženjaka;

2. jezik napisa je verjetno germanski;

3. napis ni mlajši od konca 2. stol. pr. n. š.

Zadnja lingvistična študija o depojski najdbi iz Ženjaka (Prosdocimi-Scardigli 1976) je zmanjšala razkorak med lingvistično in arheološko (Gabrovčev) interpretacijo te najdbe, saj se približno ujemata vsaj v dataciji. Ostaja pa vprašanje, kako razumeti dva domnevno galska in germanski napis na čeladah, ki naj bi bile po Gabrovcu (1983, 28) statusni simbol vodečega sloja halštatske družbe.

4. ZAKLJUČEK

Velika večina sicer maloštevilnih predlatinskih napisov s Koroške in iz Slovenije²⁰ je zapisana v venetski pisavi.²¹ Med njimi je treba razlikovati:

1. **venetske napise** — jezik in pisava napisa sta venetska. Najdišča teh napisov so omejena na področje zahodne Koroške (Gurina, verjetno tudi del napisov iz Würmlacha in napis iz Findenig-Thörla) in zahodne Slovenije (Idrija pri Bači, Škocjan);

2. **nevenetske napise** — z venetsko pisavo je zapisan nevenetski jezik. Sem sodita dva napisa iz Ženjaka (domnevno galski napis na čeladi A — napis 2' — in germanski napis na čeladi B) in domnevno retijski napis na čeladi z Vač.

Za pisavo napisov iz Milj, Košane, Vintarjevca in napisa 3 na čeladi A iz Ženjaka ni jasnih dokazov, da je venetska, o jeziku teh napisov pa niso mogoče niti utemeljene domneve.

Venetske napise z zahodne Koroške lahko razumemo kot posledico prodora venetskega vpliva po trgovskih poteh čez alpske prelaze. Glede na začetek delovanja svetišča v Gurini se da domnevati, da je do tega prodora prišlo v začetku 5. stol. pr. n. š.

Venetska pisava napisov s področja Slovenije predstavlja poseben tip te pisave, to je idrijski oziroma karnijski tip. Izjema je le venetski napis na situli iz Škocjana, ki je »estenskega« tipa.

Značilnosti idrijskega tipa venetske pisave kažejo, da je imel ta lokalni tip venetske pisave korenine v bližini samega nastanka venetske pisave. Njegova arhaičnost je najverjetneje posledica kasnejše oddeljenosti od centralnega področja, ki je dovoljevala sprejem le redkih inovacij. Napis Is 3 pa nakazuje, da je bil idrijski tip venetske pisave ob izteku svoje dobe za sprejem novosti bolj odprt.

O tem, po katerih poteh je prišlo poznavanje venetske pisave na področje Slovenije, so možne le hipoteze. Zaenkrat se zdi najverjetneje, da sta bili dve glavni poti:

1. Preko zgornje doline Zilje:

a) po dolini Drave in Mure do Ženjaka (Prosdocimi-Scardigli 1976, 198);

b) morda tudi v dolino Soče (Idrija).

2. Iz centralnega področja po benečijski ravnini:

a) v jugozahodno Slovenijo (Škocjan, Košana);

b) v dolino Soče (Idrija).

Če so domneve jezikoslovcev pravilne, so s predrimskimi napisi na področju Slovenije dokumentirani venetski, germanski in morda tudi retijski ter galski jezik. Zaradi skromnega vedenja o teh jezikih, ki je posledica izredno skopih virov, in pa zaradi majhnega števila poznanih predrimskih napisov z obravnavanega pod-

²⁰ Trditev, da s področja Slovenije predrimski napisi niso poznani (Untermann 1978, 858), je nesprejemljiva.

²¹ S področja Koroške in Slovenije so poznane tudi druge predlatinske pisave:

— *retijska* — napis 1 na čeladi A iz Ženjaka

— *predrunska* — napisa Gt 20 in 22 iz Würmlacha

— *noriška varianta predlatinskih venetsko-alpskih pisav* — napisi s štalenskega vrha.

ročja, se zdi zelo tvegano na njihovih temeljih graditi domneve o etnični strukturi prazgodovinskega prebivalstva na področju današnje Slovenije.²²

SEZNAM LITERATURE

- ANSI 1975. Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana.
- CASSOLA GUIDA P. 1968. I Paleooveneti nella regione Giulia. Atti dei Civici musei di storia ed arte 5, 79—84.
- DAS RÄTERPROBLEM 1984. Das Räterproblem im geschichtlicher, sprachlicher und archäologischer Sicht. Schriftenreihe des Rätischen Museums Chur 28, 1984. (Več avtorjev).
- EGG M. 1976. Einige Bemerkungen zum Helmdepot von Negau (Südsteiermark). Archäologisches Korrespondenzblatt 6, 299—303.
- EGGER R. 1959. Die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg 1956 und 1957. Carinthia I, 149, 3—144.
- EGGER R. 1963. Die Inschrift des Harigastihelms. Römische Antike und frühes Christentum, Bd. 2, 292—303. Klagenfurt. (Ponatis članka iz leta 1950).
- EGGER R. 1968. Zum vorlateinischen Alphabet der Noriker. Arheološki vestnik 19, 37—42.
- FOGOLARI G. 1984. La civiltà paleoveneta. V: Il Veneto nell'antichità. Preistoria e protostoria, 661—692.
- GABROVEC S. 1965. Kronologija čelad negovskega tipa. Situla 8, 177—186.
- GABROVEC S. 1983. Čelade iz Ženjaka v Slovenskih Goricah (negovske čelade). Keltol (katalog razstave), 26—28.
- GARBSCH J. 1965. Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11. München.
- GÖBL R. 1973. Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch — Historische Klasse. Denkschriften, 113. Wien.
- GUŠTIN M. 1973. Kronologija notranske skupine. Arheološki vestnik 24, 461—506.
- GUŠTIN M. 1984. Prazgodovinski grobovi z vozovi na ozemlju Jugoslavije. V: Keltski voz, 111—132. Brežice.
- KOS P. 1977. Keltski novci Slovenije. Situla 18. Ljubljana.
- KOS P. 1978. Ein Schatzfund westnorischer Grossilbermünzen in Most na Soči (Slovenien). Arheološki vestnik 29, 122—125.
- LEJEUNE M. 1974. Manuel de la langue vénète. Heidelberg.
- LEJEUNE M. - GUIDA P. 1965. Les situles vénètes inscrites. La Parola del Pasato CIV, 357—374.
- MEYER A. B. 1885. Gurina im Obergailthal. Dresden.
- MARCHESETTI C. 1886. La necropoli di S. Lucia presso Tolmino, scavi del 1884. Bollettino della Società adriatica IX/2, 1—73, Tav. I—X. (Citirano po separatu).
- PELLEGRINI G. B. 1969. Popoli preromani nelle Alpi Orientali. Alpes Orientales V, 37—54.
- PELLEGRINI G. B. 1970. Die vorrömische Inschrift vom Findenig-Thörl in Kärnten. Neues aus Alt-Villach 7, 7—21.
- PELLEGRINI G. B. 1973. Popoli e lingue nell'Italia settentrionale preromana. Antichità Altoadriatiche IV, 11—34.
- PELLEGRINI G. B. 1981. Ossezioni epigrafiche. Arheološki vestnik 32, 311—314.
- PELLEGRINI G. B. - PROSDOCIMI A. 1967. La lingua venetica I. Padova.
- PROSDOCIMI A. 1967. La lingua venetica II. Padova.
- PROSDOCIMI A. 1976. L'alfabeto (venetico) delle iscrizioni di Idrija (Is 1, 2, 3) e gli alfabeti delle iscrizioni di Negau (A-B) e Vače. Italia linguistica nuova ed antica 1, 203—229.
- PROSDOCIMI A. 1978 a. Il venetico. Popoli e civiltà dell'Italia antica, vol. VI, 259—380.
- PROSDOCIMI A. 1978 b. L'iscrizione »germanica« sull'elmo B di Negau. Popoli e civiltà dell'Italia antica, vol. VI, 383—392.
- PROSDOCIMI A. - SCARDIGLI P. 1976. Negau. Italia linguistica nuova ed antica 1, 179—201.

²² Po oddaji rokopisa v tisk je bil v Naših razgledih št. 3, 14. 2. 1986, natisnjen prevedeni članek Veneti in venetščina — avtor Fritz Freiherr Lochner von Hüttenbach, ki dopolnjuje uvodni del pričujočega članka in navaja dodatno literaturo.

REINECKE P. 1942 (1950). Der Negauer Helmfund. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 32, 117—198.

STARE V. 1979. Kamen z napisom iz Vintarjevca pri Litiji. Arheološki vestnik 30, 162—163.

SZOMBATHY J. 1903. Das Grabfeld zu Idria bei Bača. Mitteilungen der prähistorischen Kommission der kais. Akademie der Wissenschaften I/5, 291—363.

TERZAN B. 1976. Certoška fibula. Arheološki vestnik 27, 317—536.

TOLLENAERE F. de 1967. De Harigasti — inskriptie op helm B von Negau. Amsterdam. (Povzetek v angleščini).

UNTERMANN J. 1978. Veneti. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Suppl. XV, 855—898.

URLEB M. 1979. Arheološke najdbe iz Stare Sušice pri Košani. Arheološki vestnik 30, 151—158.

Zusammenfassung

VENETISCHE SCHRIFT IN KÄRNTEN UND IN SLOWENIEN

Janka Istenič

In Kärnten und Slowenien sind folgende Fundorte vorrömischer Inschriften in nichtlateinischer Schrift bekannt:

Gurina (Kultstätte vom Anfang des 5. Jh. v. u. Z. bis zur 2. Hälfte des 4. Jh. u. Z.) — 6 venetische Votivinschriften auf Votivtäfelchen, darunter eine auf einem Fibelbogen (Votivgaben — ex voto — von Reisenden aus Venetia?) und drei Grabinschriften auf Bruchstücken von Keramikgefäßen; für Inschriften und Votivtäfelchen gibt es ausgezeichnete Vergleiche in jener Inschriftengruppe aus Lägole, die die Este-Tradition fortsetzt;

Würmlach — 10 Inschriften (Personennamen im Nominativ), eingemeißelt in einen Felsen am Fuß des Berges an der Straße, die vom Paß M. Croce Carnico (Plöckenpaß) in das obere Gailtal führt. Die Schrift ist venetisch (auch einige »vornische« Zeichen!); wenigstens ein Teil der Namen scheint venetischen Ursprungs zu sein; angebliche Votivgaben (ex voto) von Reisenden, die den Paß M. Croce Carnico überschritten haben;

Findenig — Thörl — schlecht erhaltene Felsinschrift; Schriftzeichen und wahrscheinlich auch Sprache venetisch; deutet auf einen Weg aus Venetia über den Paß Findenig-Thörl in das obere Gailtal hin;

Stalenski vrh — 4 Graffiti auf Keramik und zwei mit schwarzer Farbe angebrachte Zeichen auf einem Steintäfelchen — einem Amulett; nur zwei Graffiti lassen einen Interpretationsversuch zu: die Schrift venetoid, die Sprache nach Egger lateinisch (zweifelhaft!);

Idrija pri Bači (Abb. 1) (5. Jh. v. u. Z. — 1. Jh. u. Z.) — im Grab 14 (1. Jh. v. u. Z.) wurden unter anderem zwei Bronzeschalen mit eingravierter venetischer Inschrift gleichlautenden Textes gefunden (Is 1, 2), eine venetische Inschrift aus dem Grab 7/8 (Zeit des Augustus) wurde auf einem Bruchteil von Bronzeblech eingeritzt. Die Schrift aller drei Inschriften ist venetisch, genauer, der Idrija-Typus der venetischen Schrift (Variante A — Is 1, 2 und Variante B — Is 3); die Sprache ist ebenso venetisch; (im Falle Is 3 haben die lateinischen Namen venetisierte Endungen!);

Škocjan (Abb. 2) — in der Skelettgrube beim Dorf Škocjan wurde eine Bronzesitula gefunden, datiert in das 5. oder 4. Jh. v. u. Z.) mit eingeritzter venetischer Inschrift (Schrift vom Este-Typus);

Stramare bei Milje — zusammen mit den Funden vom Ende des 1. Jh. v. u. Z. wurde ein Keramikteil mit Inschrift gefunden: Schrift vielleicht venetisch, Sprache venetisch oder liburnisch;

Košana (Grabstätte aus der Augustus-Zeit) — Steinplatte mit eingeritztem Bild eines Ritters auf Pferd und mit einer fragmentarisch erhaltenen Inschrift (Košana II): die Schrift ist vielleicht venetisch; der fragmentarische Charakter läßt keine Vermutungen über die Sprache zu;

Vintarjec (Siedlung vom 7./6. Jh. v. u. Z. bis zum 2. Jh. u. Z.) — fragmentarische Inschrift auf plattem Stein aus dem Haus VII: die Schrift viel leicht venetisch; das Fragmentarische läßt keine Vermutungen zur Sprache zu;

Vače (Abb. 3) — Inschrift auf einem Negova-Helm vom ostalpinen Typus, charakteristisch für das späte 5. und das 4. Jh. v. u. Z.: die Schrift venetisch, genauer vom Idrija-Typus; Variante A; die Sprache vermutlich rätisch;

Ženjak (Depotfund von 26 Negova-Helmen aus Bronze, wahrscheinlich aus der 2. Hälfte des 5. und aus dem 4. Jh. v. u. Z.) — auf den Helmen N. 1 (= Helm A) und N. 22 (= Helm B) wurden folgende Inschriften gefunden:

Helm A: Inschrift 1 a (Abb. 4 a) — Schrift rätisch, Sprache vielleicht gallisch, Inschrift 1 b (Abb. 4 b) — ohne Interpretation, Inschrift 2 (Abb. 4 c) — Schrift venetisch (Idrija-Typus, Variante A), Sprache vermutlich gallisch, Inschrift 3 (Abb. 4 d) — keine begründete Interpretation;

Helm B: (Abb. 5) — Inschrift in venetischer Schrift vom Idrija-Typus (Variante A), die Sprache wahrscheinlich germanisch.

Aus dem Gesagten geht hervor, daß die große Mehrheit der allerdings spärlichen vorrömischen Inschriften aus Kärnten und Slowenien in venetischer Schrift abgefaßt ist. Dabei muß man unterscheiden:

1. **venetische Inschriften** — Sprache und Schrift venetisch. Die Fundorte dieser Inschriften beschränken sich auf das Gebiet von Westkärnten (Gurina, wahrscheinlich auch ein Teil der Inschriften aus Würmlach und die Inschrift aus Findenig-Thörl) und Westslowenien (Idrija bei Bača, Škocjan);

2. **nichtvenetische Inschriften** — nichtvenetische Wörter in venetischer Schrift aufgezeichnet. Hierzu gehören zwei Inschriften aus Ženjak (Inschrift 1a mit Helm A und Inschrift mit Helm B) sowie die Inschrift aus Vače.

Die Schrift der Inschriften aus Milje, Košana, Vintarjevec und der Inschrift 3 auf dem Helm A aus Ženjak kann nicht eindeutig als venetisch belegt werden, während über die Sprache dieser Inschriften nicht einmal begründete Vermutungen angestellt werden können.

Die venetischen Inschriften in Westkärnten können als eine Folge venetischen Einflusses betrachtet werden, der sich auf dem Handelsweg über die Alpenpässe geltend machte.

Die venetische Schrift der auf dem Gebiet Sloweniens gefundenen Inschriften stellt einen besonderen Typus dieser Schrift dar (den Idrija-Typus oder den karnischen Typus). Eine Ausnahme bildet nur die venetische Inschrift auf der Situla aus Škocjan, die vom Este-Typus ist.

Merkmale des Idrija-Typus der venetischen Schrift deuten darauf hin, daß dieser lokale Typus der venetischen Schrift seine Wurzeln in der Nähe des Ursprungsortes der venetischen Schrift selbst haben mußte. Das Archaische dieses Typus läßt sich höchstwahrscheinlich auf eine spätere Entfernung vom zentralvenetischen Gebiet zurückführen, die eine Aufnahme von Innovationen nur selten erlaubte. Die Inschrift Is 3 deutet jedoch darauf hin, daß der Idrija-Typus der venetischen Schrift in seiner Spätzeit aufgeschlossener für die Annahme von Neuheiten war.

Wie die Kenntnis der venetischen Schrift auf das Gebiet Sloweniens gelangte, darüber können nur Hypothesen aufgestellt werden. Vorläufig scheinen zwei Hauptwege am glaubwürdigsten:

1. über Westkärnten — a) durch das Drava- und Mura-Tal bis Ženjak, b) vielleicht auch in das Soča-Tal (Idrija);

2. aus dem zentralvenetischen Gebiet über die venezianische Tiefebene — a) in das südwestliche Slowenien (Škocjan, Košana), b) vielleicht auch in das Soča-Tal (Idrija).

Sind die Annahmen der Sprachwissenschaftler zutreffend, dann sind durch vorlateinische Inschriften auf dem Gebiet Sloweniens die venetische, germanische und vielleicht auch die rätische und die gallische Sprache belegt. Da die Kenntnisse über diese Sprachen sehr bescheiden sind, was auf die ausnehmend spärlichen Quellen zurückzuführen ist, und die Zahl bekannter vorrömischer Inschriften aus dem behandelten Gebiet gering, scheint es sehr gewagt, auf solcher Grundlage Vermutungen über die ethnische Struktur der prähistorischen Bevölkerung auf dem Gebiet des heutigen Slowenien anzustellen.